

tulacijo Italije in nemško okupacijo septembra 1943 [251–258]. Prvi del zaključuje objava odlomka iz dnevnika interniranca, protifašista in borca v osvobodilnem boju Grčije Slavka Lična, ki ga je pripravil Cvetko Vidmar [259–263].

Drugi del zbornika, ki ga sestavljajo prispevki iz življenja kraja v zadnjem desetletju, pa je pravzaprav nadaljevanje vsebine iz prve kronike. V razdelku o lokalni samoupravi in političnem življenju predstavi Cvetko Vidmar Rihemberk kot občinsko središče skozi celotno 19. stoletje in prvo polovico 20. stoletja, vse do vključitve v občino Šempeter pri Novi Gorici leta 1955, ki je leta 1960 pridružena občini Nova Gorica, ter tri propadle poskuse ustanovitve nove občine Branik po osamosvojitvi Slovenije [267–290]. V nadaljevanju je opisano delovanje krajevne skupnosti Branik v obdobju 1994–2005 [290–295] in strankarsko življenje [295–298]. Sledeči razdelek prinaša pregled razvoja gospodarskih dejavnosti s posebnim poudarkom na kmetijstvu in vrnitvi premoženja agrarni skupnosti Branik [299–311]. O pomembnih dogodkih na braniški osnovni šoli med letoma 1993–2005 pišejo Nevenka Rojc, Marina Pintar in Nada Pičulin, v vrtcu Rastja pa Dragica Vidmar [313–326]. V razdelku o kulturi je predstavljena ustanovitev in delovanje Kulturno prosvetnega društva Franc Zgonik Branik, predvsem inštrumentalne skupine, pevskih sestavov (Moškega pevskega zbora Franc Zgonik, Okteta Vrh, Vokalne skupine Rihemberk) in dramske skupine [327–345]. Sledi samopredstavitve oživljanja gradu Rihemberk najemnika gradu Aleša Vidiča in Martine Trampuž [346–352] ter predstavitev društev: lokalne organizacije Društva izgnancev Slovenije 1941–1945, Zveze borcev NOV Branik, Društva upokojencev Branik, Športnega društva Branik, Turističnega društva Branik in Lovske družine "Tabor" Dornberk – Branik [353–364]. V nadaljevanju se zvrstijo portreti domačih ustvarjalcev: kiparja, slikarja in grafika Petra Abrama, pesnika Nevina Birse in pesnice Alje Furlan [365–372]. O župniji svetega Urha v Braniku, skrbi za sakralne objekte in življenju župnije piše tamkajšnji župnik Janko Krkoč [373–386]. Knjigo zaključujejo statistični podatki, ki jih je pripravila Zalka Jereb [387–390], pridani so še popravki kronike iz leta 1994.

Špela Ledinek Lozej

Tina Bahovec in Teodor Domej (ur.): Das österreichisch-italienisch-slovenische Dreiländereck : Ursachen und Folgen der nationalstaatlichen Dreiteilung einer Region. Klagenfurt, Laibach, Wien : Hermagoras, = Celovec, Ljubljana, Dunaj : Mohorjeva, 2006, 572 str.

Delo je nastalo na podlagi raziskovalnega projekta, ki se je začel sredi 90ih let prejšnjega stoletja pod vodstvom Andreea Moritscha, njegov namen pa je bil raziskati procese narodne diferenciacije in tudi homogenizacije kot tudi posledice nacionalno teritorialne delitve na posebnem področju – tromeji med Avstrijo, Italijo in Slovenijo.

Območje tromeje je bilo skozi stoletja dokaj homogeno, v drugi polovici 19. stoletja pa se je tudi tu pričel proces nacionalizacije. Po prvi svetovni vojni je prišlo do delitve območja med tri nacionalne države, kar je imelo za regijo globoke posledice, ki so vidne še danes.

Področje raziskovanja lahko geografsko razdelimo na spodnjo Ziljsko dolino (Avstrija), Kanalsko dolino (Italija) ter Zgornjesavsko in Soško dolino (Slovenija). Med raziskovalci poleg zgodovinarjev najdemo tudi raziskovalca političnih znanosti, humane geografije, gospodarskih ved, literarnih ved kot tudi socialnega antropologa. Smrt vodje Andreea Moritscha leta 2001 je upočasnila potek projekta, ni pa ga prekinila.

V geografskem uvodu nam Andreas Moritsch predstavi lego tromeje. Po njegovem gre za območje, ki je "v prepihu zgodovine", preko katerega vodijo pomembne prometne poti, ima slabe pogoje za razvoj kmetijstva, najti pa je rudno bogastvo. Ti trije dejavniki so močno vplivali na razvoj regije. Od kmetijstva je prevladovala živinoreja, med rudninami je treba omeniti svinec in cink v Plajberku in Rablju, tovarna verig v Beli peči pa je edini preostali obrat, ki se je ukvarjala s predelavo železove rude. Na razvoj prebivalstva so vplivale tudi številne ekonomske krize in politične razmejitve, a ima regija vse predpogoje za razvoj turizma. Gre za območje razmejitve, migracij, etničnih čistk, ki pa jih lahko prebivalstvo v združenih Evropi premaga.

V članku Procesi integracije in dezintegracije v zrcalu institucionalnega razvoja nam skuša avtor Günther Guggenberger ob pomoči različnih vrst institucij orisati razvoj institucionalnega sistema od sredine 18. stoletja do danes ter ugotoviti mero integracije ali dezintegracije v različnih časovnih obdobjih. Na podlagi svojih raziskovanj je prišel do sklepov, da je bila raznolikost institucij vse večja in da so v hierarhiji višje institucije postajale bolj pomembne. V 18. stoletju so bile maloštevilne

institucije z močno lokalno zakoreninjenostjo pomembne za pripadnost prebivalstva, a se je po letu 1848 pod vplivom razvijajočih se državnih in političnih sistemov, katerih institucije so prekrile regionalne in so imele deloma dezintegracijski učinek, pričel zmanjševati pomen lokalnih ustanov, kajti prišlo je do razdelitev, še zlasti po prvi svetovni vojni, ko je delitev med tri nacionalne države uničila institucionalno mrežo. Posledica je bil različen razvoj na vseh področjih, območje je bilo odrinjeno na rob, popolnoma neupoštevani so ostali lokalni vidiki. Vse to je doseglo višek po koncu druge svetovne vojne, ko je tromeja postala področje različnih družbenopolitičnih, gospodarskopoličnih in nacionalnopolitičnih ter vojaških taborov. Razvoj je šel v tri različne smeri. Od petdesetih let 20. stoletja dalje so skušali to omiliti, po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 pa so se institucionalni sistemi vseh treh držav zopet zblížali. Postopoma se bodo ustvarile ugodne razmere za stabilno povezovanje na področju tromeje.

Zgodovinski razvoj do leta 1848 avtorja Andreasa Moritscha nam podrobno predstavi območje tromeje vse od prvih naselitev iz bronaste in halštatske dobe preko naselitev Keltov, Rimljanov, Langobardov, Slovanov in v 8. stoletju Frankov. V srednjem veku je regijo močno prizadel podor Dobrača, potresi, epidemije kuge, svoje so dodali še turški vpadi. V 16. stoletju je bila regija razdeljena med habsburške dežele Koroško, Kranjsko in Goriško ter beneško Furlanijo. Po obdobju Ilirskih provinc je leta 1815 regija v celoti prešla pod Habsburžane, leta 1866 pa je ponovno prišlo do vzpostavitve avstrijsko-italijanske meje. Živinoreja je še vedno prevladovala med kmetijskimi panogami, dobro pa so se razvile prometne poti in s tem povezan razcvet trgovine in metalurgije. V Kanalski dolini je rudarstvo samo še povečevalo diferenciacijo prebivalstva, prebivalstvo zgornjega Posočja je moralo zaslužek iskati drugje, v zgornjem Posavju je bila situacija zaradi bogastva z lesom, razvite živinoreje in prevoznitva boljša. Poleg konjereje je k ekonomskemu razvoju spodnje Ziljske doline pripomoglo tudi rudarstvo in predelava kovin. Prav tako kot na socialno-ekonomskem področju je bila tudi jezikovno in etnično tromeja v veliki meri diferencirana.

V članku Etnična struktura, uporaba jezika in politizacija etnosa na področju tromeje nam Theodor Domej predstavi tromejo kot stičišče treh jezikovnih skupin; slovanske, romanske in germanske, na tem področju so doma štirje jeziki, slovensčina, nemščina, italijanščina in furlanščina. Konec 18. stoletja sledi začetek nacionalne dobe, a šele z obdobjem razsvetljenega absolutizma se je država pričela ukvarjati z jezikovno politiko. Nekje se je jezikovna raznolikost zmanjšala, prišlo je do asimilacije, na primer slovensčine na avstrijskem

Koroškem in v italijanski Kanalski dolini. Leta 1774 je stopila v veljavo Splošna šolska uredba, tako je opismenjevanje v veliki meri vplivalo na nacionalizacijo prebivalstva. Šolstvo je bilo najbolj razvito v nemško govorečih predelih Koroške, sledila sta Ziljska in Kanalska dolina, v kranjskem in primorskem delu področja pa so bili le zametki. Ne samo, da so bile različne usmeritve nacionalnih gibanj, različne so bile tudi ideološke. Na Koroškem so bile skoraj identične, slovensko narodno gibanje je bilo klerikalno usmerjeno, nemško pa precej liberalno. Na Kranjskem in Primorskem sta obe svetovnonazorski usmeritvi sodelovali. Do strankarske diferenciacije na Kranjskem je prišlo šele po 1891, kar pa ni ogrozilo narodne emancipacije. Na Primorskem je bilo prisotnih več nacionalnih gibanj, a nobeno ni moglo dobiti večine. Volilni okraj, pod katerega je spadala zgornja Soška dolina, narodnostno ni bil sporen. V povezavi z demokratizacijo in nacionalizacijo družbenega življenja je prišlo po letu 1848 do razvoja društev tudi na političnem področju. Pod Bachovim absolutizmom niso mogla delovati, a po letu 1867 so prišla pod vpliv nacionalnih gibanj. Utrditi so se želela tudi društva za narodnostni boj, ki so delovala na šolskem področju. Narodnostni boj je bil zlasti opazen v koroškem predelu, kjer so bila v večinsko slovenskem področju nemška društva precej bolj organizirana od slovenskih. Italijansko nacionalno gibanje do konca prve svetovne vojne ni bilo prisotno.

Že takoj na začetku članka Nacionalna diferenciacija in politične razmere na območju ob tromeji (1848–1918) Janez Cvirn poudari, da so bili do srede 19. stoletja Slovenci zmeraj podeželsko, Nemci pa mestno oziroma trško prebivalstvo. Nemški občevalni jezik v mestih je bil simbol meščanstva proti okoliškemu slovensko govorečemu prebivalstvu, ki pa se je ob selitvi v mesto hitro navzelo nemških navad. Moderna nacionalna zavest med Slovenci se je le počasi uveljavljala, po marčni revoluciji in še zlasti po obnovi ustavne ureditve 1860/61 se je moderna slovenska narodna zavest močno okrepila, še zlasti v zgornjem Posočju, kar je velika zasluga slovenske duhovščine. Šolstvo je bilo slovensko, število članov Mohorjeve družbe se je večalo, postopoma pa se je razširilo tudi slovensko uradovanje občin, nekoliko počasneje se je slovenska zavest uveljavila le v trgu Bovec. V koroški Ziljski in Kanalski dolini po obnovi ustavnega življenja razvoj slovenskega nacionalnega gibanja ni bil tako močan, obvladovala ga je slovenska duhovščina, a je bilo omejeno zgolj na agrarna področja. Vse večji je bil vpliv nemškega nacionalnega gibanja. Na Koroškem je šel razvoj v prid germanizacije. S koncem dolgoletne liberalne vladavine nemških liberalcev v Avstriji so se tudi na območju tromeje nacionalna nasprotja zaostri-

do skrajnosti, še najmanj opazna so bila v zgornjem Posočju. Na Goriškem je do konca stoletja slovenska stranka nastopala s skupnimi kandidati, medtem ko so v Kanalski in Ziljski dolini prevladovala popolnoma drugačne razmere. Katoliško konservativno vodstvo slovenske politike na Koroškem v svojem delovanju ni bilo uspešno, zastavljali sta ga tako nemška liberalna kot tudi socialdemokratska stranka. Kmečka zveza, ki je bila v resnici privesek nemškega gibanja na Koroškem, je vse do prve vojne uspešno zavirala vpliv slovenske politike na podeželju, njene uspehe je še olajšal nastop slovenskega konservativnega vodstva, ki je obsojalo že najmanjši pojav liberalnih idej. Delež prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom se je zmanjšal v vseh območjih Ziljske doline, prav tako tudi v občinah Kanalske doline, zlasti v občinah Žabnica in Ukve, ki so bile po rezultatih ljudskih štetij po občevalnem jeziku vseskozi slovenske.

Z obdobjem po prvi svetovni vojni, ko je bilo ozemlje tromeje razdeljeno med Italijo, Avstrijo in Kraljevino SHS (Jugoslavijo), nas v svojem članku Integralni nacionalizem na območju ob tromeji (1919–1945) seznanja Tina Bahovec. Vsaka izmed držav je skušala svoje ozemlje čim bolj narodno poenotiti. V Italiji so se z vzponom fašizma razmere zaostrele že v dvajsetih letih, v tridesetih v Jugoslaviji ter po letu 1933 še v Avstriji. Državni jezik so propagirali na vseh področjih, uporabo manjšinskih jezikov pa omejevali. Društva so se lahko razvijala samo v dvajsetih letih, a sta fašizem in nacionalsocializem prepovedala vse organizacije, ki režimu niso ustrezale. Pritisk so zlasti izvajali skozi šolstvo, premeščali so domače učitelje, učna snov je bila ideološko obarvana, prišlo pa je tudi do ekonomskih pritiskov, kar je, zlasti na področju Italije, povečalo emigracijo. Svoje zaveznike je ljudstvo našlo edino med duhovniki v cerkvi. Med drugo svetovno vojno pa je proces etničnega čiščenja dosegel višek s preseljevanjem in nasilnim preganjanjem prebivalcev Kanalske doline in južne Koroške.

Johann Strutz v prispevku Alpsko-jadranski prostor, tromeja in nacionalnodržavna trodelnost v ogledalu literature obravnava razmerje med literaturo in tematiko nacionalne jezikovne, kulturne in politične situacije na področju tromeje s poudarkom na besedilih v nemškem, italijanskem, slovenskem in delno istrsko-hrvaškem jeziku, še zlasti pa obravnava slovensko literaturo, ki zaradi manjšinskega značaja zrcali nadregionalne konflikte in trenja dominantnih nacionalnih centrov, gre za območje prehodov, cirkulacije in izmenjave med sosednjimi kulturami. V obdobju 1848–1918 gre za prve nastavke slovenskega razvoja literature v okviru regionalnih centrov Ljubljane, Maribora, Trsta in Celovca, pa tudi za zgodnje zametke kulturnopolitičnega funkcionaliziranja ljudskega slov-

stva, umetnostne literature kot tudi založništva leposlovja. V drugem obdobju (1918–1945) pride do razvoja konceptov in programov v nacionalno-politične, naletimo tudi na medkulturne nastavke. Po drugi svetovni vojni se začne tretja faza, ki se v zadnjih treh desetletjih 20. stoletja kaže kot večjezičnost oziroma jezikovna mešanica, gre za tuj pogled na lastno kulturo, v nekaterih primerih celo za poskus čezkulturne perspektive.

Članek Prebivalci obmejne regije – individualne poti do samoodločanja Roberta Garyja Minnichja obravnava posledice razmejnitve tromeje na podlagi primerjave življenjskih zgodb štirih posameznikov; starejše ženske, para srednjih let in mladega samskega moškega, ki bivajo v Sloveniji, Avstriji oziroma Italiji. Državljanstvo se smatra ne le kot pravica in dolžnost, temveč tudi kot praksa v življenju posameznika kot uporabnika javnih storitev. Zgodbe pričajo o raznolikosti življenja znotraj današnje tromeje, prikazujejo pa tudi skupno dediščino, ki so jo posamezniki nasledili. Zgodovinske procese nastajanja držav spremljamo skozi sodelovanje posameznikov pri lokalnih prireditvah in v ustanovah, vsak posameznik skozi svojo zgodbo zrcali izkušnje s spreminjajočimi se političnimi režimi, danes pa so vsi povezani kot državljani Evropske unije.

Prispevek Gospodarski učinki nacionalizma na področju tromeje Avstrija, Italija in Slovenija Aleša Lokarja osvetli povezave med pojavom nacij in nacionalizma ter ekonomijo. Avtor se osredotoči na welfare-politiko države. Najprej primerja državne proračune glede na delež izdatkov za socialne storitve, ki je najvišji v Avstriji, najnižji pa v Sloveniji. V drugem koraku oriše gospodarsko situacijo in welfare-politiko v posameznih občinah ob tromeji, v zaključku pa ugotovi, da gre v italijanskem delu raziskovalnega področja so institucije dokaj učinkovite izvajalke welfare-funkcije nacionalne države, v slovenskem delu so welfare-funkcije še bolj razvite, samo razpoložljiva sredstva so nižja, v avstrijskem delu pa welfare-politika nudi pomoč potrebnim.

Tromeja kot obmejno področje Slovenije, Italije in Avstrije se je spreminjala glede na obdobje, zaprta meja je prevladovala od dvajsetih do sedemdesetih let 20. stoletja, kar je dodobra preoblikovalo prostor. Italija je bila med ustanoviteljicami NATA in Evropske zveze, Avstrija je bila nevtralna, Slovenija pa v okviru Jugoslavije socialistična/komunistična dežela. Na prehodu v 21. stoletje sta najprej Italija in Avstrija odstranili meje v okviru EU, 2004 je sledila še Slovenija. V 14 občinah ob tromeji je povsod razen v Kranjski Gori in Podkloštru opaziti negativno rast prebivalstva. Obetavna gospodarska podoba območja, ki je obetala napredek, je sčasoma zamrla, k temu so pripomogli tudi nesmisli v administrativnem ukre-

panju, še posebej v Sloveniji. Celotno območje si od vključitve v EU veliko obeta od ponovne spojitve v enovit gospodarski prostor ter vključevanje v vseevropske tokove, še posebej na področju turizma. Poudarek je na nedotaknjenosti Triglavskega in drugih narodnih parkov, zgodovinski dediščini ter dediščini prve svetovne vojne. Med problemi pa Anton Gosar izpostavi nepoznavanje jezika in kulture sosednjega naroda ter gojene stereotipe o sosedih.

Za konec Robert Gary Minnich poudari pomen teoretičnih raziskav o alpski regiji kot posebni kulturni sferi znotraj Evrope. Zlasti pomembni so vidiki socialne evolucije in kulturne integracije, ki so jih razvili socialni geografi in kulturni ekologi. Metodologija, ki so jo avtorji publikacije uporabili, vodi v primerjalno fenomenološko raziskovanje obmejnih območij.

Publikacija predstavlja rezultate dolgoletne raziskave, podprte s strani Zveznega ministrstva za znanost, raziskave in umetnost Republike Avstrije, ki je v središče postavila območje tromeje, danes razdeljeno med Avstrijo, Italijo in Slovenijo, regijo, ki je bila v preteklosti tesno povezana, a jo je v 19. in 20. stoletju prizadela nacionalna diferenciacija in homogenizacija, vojne in nove državne meje, ki pa se z zблиževanjem držav v Evropski uniji ponovno rahljajo.

Polona Mlakar

Vigenjc. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi, let. I–VI, Kropa 2001–2006: Muzeji radovljiške občine.

Vigenjc kot tehnični spomenik, zgodovinski in muzejski objekt ter turistična atrakcija zaznamuje kroparsko preteklost in sedanost, zato ni nič nenavadnega, če so v Kovaškem muzeju, ki deluje v okviru Javnega zavoda Muzeji radovljiške občine, svoje glasilo poimenovali po njem. Kot je navedeno v uvodniku prvega letnika, je bila Kropa v vseh preteklih obdobjih v slovenski strokovni literaturi kar zadovoljivo obravnavana, pa vendar se vedno znova porajajo nove potrebe po raziskovanju, novih načinih interpretacije virov in njihovem beleženju. Glasilo, ki je začelo izhajati leta 2001, je namenjeno vsem, ki jih zanima vse, kar je povezano s Kropo in z njeno širšo okolico, in hkrati priložnost za tiste, ki bi radi temu svojevrstnemu gorenjskemu kraju z odkrivanjem identitete podarili nove možnosti za razvoj. Uredništvo, ki ga vodi direktorica Verena Štekar-Vidic v sodelovanju s sourednico, višjo kustosinjo Sašo

Florjančič, je v prvi številki skromno napovedalo, da bo glasilo izhajalo občasno, vendar so do sedaj uspeli vsako leto izdati eno številko. To je svojevrsten uspeh za muzej, ki ne razpolaga z velikim številom lastnih strokovnjakov; njegova gonilna sila so znanje, volja in podpora okolja, v katerem muzej deluje.

Velika odlika uredniške politike glasila so tematske številke. Torej *Vigenjc* ni lokalno glasilo, v katerem bi objavljali vsevprek, ampak je vsebinsko skrbno zasnovan, tako da vsaka številka osvetljuje določeno temo s kar največ strokovnih zornih kotov. Priprava tematskih števil je izredno zahtevno delo, kajti urednik mora dobro poznati vsebinske vrzeli v obravnavani temi, literaturo, strokovne in znanstvene žanre besedil in strokovnjake, ki so sposobni podajati nove vsebine. Že v prvih šestih letnikih je sodelovalo preko 30 različnih priznanih slovenskih znanstvenih in kulturnih sodelavcev s področja humanistike, družboslovja in naravoslovja. Prispevki so opremljeni z znanstvenim aparatom, s povzetki v nemškem jeziku in z bogatim slikovnim in dokumentarnim gradivom. Prav tako so bibliografsko obdelani v vzajemni bazi podatkov COBISS. Glasilo si lahko ogledamo tudi v html obliki na spletni strani Muzejev radovljiške občine http://www.muzeji-radovljica.si/1muzej_kovaski/.

Morda v glasilu pogrešamo sumarne podatke o sodelavcih, na katere bi se bralci lahko obrnili tudi osebno, kadar bi o prispevku radi diskutirali ali posredovali dodatne oz. drugačne informacije. Prav tako bi diskusijo morda vzpodbudili z objavo recenzij in odmevov na posamezne letnike v drugih medijih.

Vsebinsko se je uredništvo v prvih šestih letnikih lotilo praznovanja 100-letnice rojstva znamenitega umetniškega kovača Jože Bertonclja (let. I, 2001), 50-letnice Kovaškega muzeja (let. II, 2002), odkrivanja zemeljskega bogastva Lipniške doline (let. III, 2003), nato pa širše predstavitve novejših zgodovine, torej 20. stoletja, ki ga je zaznamovala industrijska zadruga (let. IV, 2004), in vplivala na življenje v Kropi in Kamni gorici (let. V, 2005) ter na podobo domačega znanja umetnega kovaštva, graverstva in cizelerstva. Izdajanje glasila finančno omogočata Ministrstvo RS za kulturo in Občina Radovljica.

Kroparji so upravičeno ponosni na svoje dosežke in sposobnost domačih ljudi, ki so svoje znanje znali posredovati tudi zunaj domačega kraja. Eden takih znanih Kroparjev je tudi Jože Bertoncelj, umetniški kovač in pripovednik. *Vigenjc* I prinaša informacije o njegovem življenju in delu in ga umešča v zgodovino kroparskega umetnega kovaštva, izobraževanja in tehničnega imenoslovja. Podatke za tovrstne prispevke so pod mentorstvom muzejske svetovalke, mag. Tatjane Dolžan Eržen, zbirali člani študijskega krožka umetnega kovaštva.